

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Одним із завдань, яке сьогодні стоїть перед вищими педагогічними навчальними закладами (ВНЗ) України є формування високопрофесійних учителів, які володіють міцними знаннями й уміннями, і здатні до постійного фахового розвитку. Професійна освіта особливо потребує нових методик розвитку діяльності студентів, що забезпечують ефективну підготовку спеціалістів до інноваційної педагогічної діяльності. Процеси розвитку суспільства нерозривно пов'язані з активізацією людського фактора, розвитком пізнавальної активності людей у всіх сферах суспільної та виробничої діяльності. У світлі цих вимог перед педагогічною наукою і практикою поставлені важливі завдання вдосконалення організації змісту і методів навчання.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема формування і розвитку пізнавальної активності особистості розглядається у дослідженнях В. Давидова, Л. Занкова, І. Лернера, П. Підкасистого, Т. Шамової, В. Лозової та ін.; різні аспекти формування пізнавальної активності студентів розкриті у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, П. Лузана, О. Мачушник, О. Пиндик, Т. Темерівської та ін.

Мета статті полягає в розгляді можливостей використання проблемних методів навчання для розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів як засобу підготовки до інноваційної педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз наукових джерел показав, що єдиного підходу до трактування поняття «пізнавальна активність» не існує. Деякі дослідники розглядають пізнавальну активність як якість діяльності, інші – як рису особистості, треті – і як якість діяльності, і як рису особистості в їх діалектичній єдності.

В енциклопедії освіти пізнавальна активність трактується як «риса

особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості» [1, с. 678]. В. Лозова підкреслює, що як риса особистості пізнавальна активність знаходить свій вияв в якості діяльності, обумовленої свідомим вибором оптимальних шляхів для досягнення мети пізнання [2, с. 25]. О. Пиндик розглядає пізнавальну активність як «складне психологічне утворення, що є процесом ініціативного перетворення студентом предмета або явища з метою його глибшого пізнання, вдосконалення, вияву «Я» особистості у пізнавальній діяльності» [3, с. 32].

У дослідженнях О. Дубиніна, В. Лозової, О. Пиндик та інших учених підкреслюється, що пізнавальну активність слід розглядати і як мету діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат.

Концентруючи нашу увагу на питанні розвитку пізнавальної активності ми керувалися переконанням, що пізнавальна активність майбутніх учителів є умовою, метою та кінцевим результатом ефективної навчально-пізнавальної діяльності студентів у педагогічних ВНЗ. Отже процес розвитку пізнавальної активності студента охоплює весь процес навчання.

Поняття «розвиток» у літературі визначається як: незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів; у результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів і зв'язків) [4, с. 561]; процес переходу з одного стану в інший, більш довершений, перехід від старого якісного стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого [5, с. 523]; об'єктивний процес внутрішньої послідовної кількісної та якісної зміни фізичних, психічних і духовних сил людини, що забезпечує реалізацію її життєвого потенціалу, її сутності та призначення [6, с. 5].

Говорячи про «розвиток» у даному контексті, не можна зупинитися лише на традиційному визначенні цього поняття, як процесу кількісних та якісних змін. Результати теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури дозволяють нам

визначити процес розвитку пізнавальної активності особистості як усвідомлену спрямовану зміну пізнавальної активності (як особистісного утворення), у процесі якої розгортаються внутрішні можливості особистості, відбуваються якісні та кількісні зміни пізнавальної активності та її показників (пізнавальної самостійності, ініціативи, пізнавального інтересу, уваги, вольових зусиль і т. ін.).

Пізнавальна активність робить вплив на становлення особистості майбутнього вчителя, на його відношення до самого себе, до інших людей, до виробництва. В той же час пізнавальна активність є основою для формування у студентів готовності до особистого самовизначення в подальшій педагогічній діяльності. Сформована пізнавальна активність є найважливішою умовою успішності навчання студентів, що характеризує відношення до змісту і процесу навчання, прагнення до ефективного оволодіння знаннями, уміннями, навичками, мобілізацію етично-вольових зусиль на досягнення навчально-пізнавальних цілей, формування умінь одержувати естетичну насолоду від їх досягнень.

Аналіз літератури [2; 3; 5-7] дозволив нам дійти висновку, що пізнавальна активність є передумовою і результатом розвитку студента. Вона може виявлятися в різних видах діяльності: грі, навчанні, праці, громадській роботі, спорті тощо. Залежно від змісту діяльності і рівня розвитку студента пізнавальна активність виявляється по-різному. У психолого-педагогічних дослідженнях визначені різні рівні розвитку активності в студентів:

1. Репродуктивно-наслідувальна активність, за допомогою якої досвід діяльності однієї особи нагромаджується через досвід іншої (засвоєння зразків поведінки чи діяльності відбувається протягом усього життя, але рівень особистої активності дуже часто недостатній).

2. Пошуково-виконавчій активності властивий більший ступінь самостійності. На цьому рівні потрібно сприйняти задачу і самостійно відшукати її розв'язання.

3. Творча активність є вищим рівнем (студенти здатні самостійно знаходити способи розв'язання задачі та обирати нові, нешаблонні й оригінальні шляхи її вирішення).

Аналіз різних підходів до дослідження питань, пов'язаних з проблемою

формування пізнавальної активності особистості дозволив нам зробити ряд важливих висновків: у пізнавальній активності людини інтегровані дві основи: природна, що характеризує людину як «творця в задатку», і культурна, що свідчить про можливість цілеспрямованого розвитку цієї якості в процесі формування особистості; пізнавальна активність розвивається у людини протягом усього її життя і може змінюватися у зв'язку з переорієнтацією життєвих планів і установок особистості, сприяє підготовці до інноваційної діяльності.

Характеристикою природного начала пізнавальної активності виступає спонтанність (стихийність) її прояву, тобто неусвідомленість з боку особистості, культурне начало, характеризується психологічними новоутвореннями, в якості яких виступають усвідомлені особою знання, уміння і направленість на пізнавальну, творчу і професійну діяльність. Це дає підставу вважати пізнавальну активність одночасно і передумовою, і результатом професійної майстерності фахівця.

В процесі формування пізнавальної активності важлива роль відводиться формуванню ціннісної сфери студента, що є регулятором соціальної поведінки особистості, де центральне місце повинна зайняти пізнавальна діяльність. У дослідженнях О. Пиндик [3], Т. Темерівської [7] підкреслюється, що пізнавальна активність як складна системна властивість особистості, інтегрує важливі якісні характеристики: пізнавальну самостійність, пізнавальну ініціативність, повноту та мобільність знань, умінь і навичок.

Розвиток пізнавальної активності відбувається шляхом розвитку її структурних компонентів. Під розвитком пізнавальної активності ми розуміємо кількісні та якісні зміни, що виникають у її структурних компонентах. П. Лузан розглядає активізацію навчання як цілеспрямований процес розвитку навчально-пізнавальної активності студентів через включення їх як суб'єктів педагогічної взаємодії у різновиди пізнавальної діяльності. На думку дослідника, для підвищення ефективності навчального процесу необхідно здійснювати оптимальний вибір способів, методів, форм, засобів навчання студентів [8, с. 71-74].

Отже, процес формування пізнавальної активності протікає ефективно, в тому випадку, якщо форми, методи і засоби навчання, адекватні поставленим цілям. У

зв'язку з цим особливу увагу необхідно приділити методам формування компонентів пізнавальної активності.

Для первинного засвоєння знань необхідно використовувати інформаційно-рецептивні методи, що допускають повідомлення спеціально відібраних знань, організацію сприйняття інформації, показ зразків діяльності, в яких ці знання застосовуються на практиці.

Для того, щоб студент засвоїв способи розумової або практичної діяльності так, щоб вони стали досконалими вміннями і навичками, він повинен їх неодноразово застосувати в схожій ситуації. Відтворення способів діяльності піднімає засвоєння знань на наступний рівень, тобто на рівень застосування за зразком і у варіативних стандартних ситуаціях.

Розвиток творчих можливостей людини можливий в діяльності, що вимагає творчості. Стосовно процесу навчання творчість можна визначити як «форму діяльності студента, направлену на створення об'єктивно або суб'єктивно якісно нових для нього цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливих для формування особи як суспільного суб'єкта» [9, с. 79].

Знання і вміння забезпечують поле пошуку; досвід творчої діяльності формує здатність цей пошук здійснювати. «У самій суті творчої діяльності є та її особливість, що для її здійснення не можна вказати систему дій. Ці системи створюються самою особою» [10, с. 200]. Засвоєння досвіду творчої діяльності здійснюється шляхом використання проблемних методів навчання. При формуванні пізнавальної активності потрібно використовувати методи проблемного навчання: проблемний виклад, частково-пошукова діяльність, дослідницька діяльність.

Проблемне навчання ставить майбутніх учителів перед необхідністю вирішувати нові, нестандартні завдання, розвиває вміння орієнтуватися в нових умовах, комбінувати запас наявних знань і умінь для пошуку розв'язків, висувати гіпотези, будувати припущення, шукати шляхи більш точного і надійного розв'язання поставлених завдань. При проблемному викладі навчального матеріалу перед студентами розкриваються не тільки кінцеві результати досліджень, але і логіка пошуку розв'язання конкретної проблеми.

Частково-пошуковий (евристичний) метод навчання – метод навчання, при якому сформульовану проблему викладач в основному розв’язує сам, а студенти лише частково залучаються до пошукової діяльності на окремих її етапах. Застосовується на практиці з допомогою словесних, наочних і практичних методів навчання. Педагогічна цінність даного методу навчання полягає в тому, що він розвиває вміння порівнювати, пояснювати явища, розкривати причинно-наслідкові й інші зв’язки, висловлювати припущення, доводити їхню правильність, тобто вчить науковому мисленню. Евристичний метод припускає поетапне і післяопераційне засвоєння досвіду творчої діяльності. Використовуючи евристичний метод, викладач направляє пошук, послідовно ставить проблеми, формулює суперечності, створює конфліктні ситуації, сам будує кроки виконання завдання, а студенти самостійно шукають вирішення частин проблеми, що виникають на кожній ланці виконання завдання.

Призначення дослідницького методу полягає в організації пошукової діяльності студентів із розв’язання проблем і проблемних завдань при виконанні лабораторних робіт. Побудова системи таких завдань дозволяє викладачеві програмувати діяльність студентів, що поступово приводить до формування необхідних рис творчої діяльності. Використання дослідницького методу направлене на: формування рис творчої діяльності; організацію творчого засвоєння знань; забезпечення оволодіння методами наукового пізнання в процесі діяльності; формування інтересу, потреби в творчій діяльності.

Організація пізнавальної діяльності студентів відповідно до методу проблемного навчання наближає навчання до реальної діяльності. Високий рівень проблемної досягається за рахунок використання діалогових форм роботи.

Діалогові методи навчання є найважливішою складовою сучасного навчання. «Діалог задає контекст спільної навчальної діяльності, в якому відбувається розвиток суб’єкта цієї діяльності» [11, с. 41]. Діалогові методи навчання (дискусія, діалоги, ділові ігри і ін.) дозволяють інтенсифікувати процес формування пізнавальної активності. Вони можуть реалізовуватися як під час аудиторних занять на лекціях, семінарах, практичних, лабораторних заняттях, так і у позааудиторний

час на консультаціях, факультативах, засіданнях творчої групи і тощо. Однією з форм, що відтворює наочний зміст майбутньої професійної діяльності учителів є ділова гра. В процесі ігрової діяльності відбувається навчання дії за допомогою самої дії. Студент виконує квазіпрофесійну діяльність, що несе в собі риси як навчальної, так і майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Отже, розвиток пізнавальної активності майбутніх учителів залежить від змісту, організації і ціннісних орієнтацій навчального процесу, від характеру та стилю діяльності його учасників. Це потребує впровадження таких методів навчання, що сприяють ефективному розвитку пізнавальної активності та забезпечують чіткий педагогічний вплив на особистість студентів протягом усього періоду навчання та забезпечують: визначення місця і ролі викладача та студентів у досягненні цілей з професійної підготовки; керівництво взаємодією усіх учасників педагогічного процесу на основі організації різнобічної діяльності студентів із урахуванням динаміки розвитку їх пізнавальної активності; визначення єдиних вимог до студента як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності; вироблення основних критеріїв оцінки рівня підготовки студентів.

Отже, розвиток пізнавальної активності сприяє формуванню позитивного відношення до теоретичних знань, до навчальної та професійної діяльності, освоєння практичних умінь, формування професійно-особистісних якостей студентів, їх мотиваційної, когнітивної та організаційної готовності до професійної самоосвіти, створення основи для розвитку індивідуального стилю професійної діяльності, що сприяє забезпеченню професійної мобільності майбутніх учителів, їхньої готовності до інноваційної педагогічної діяльності.

Література:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
2. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів : (спецкурс із дидактики) : навч. посібник для пед. ін-тів / В. І. Лозова. — Х. : Основа, 1990. — 89 с.
3. Пиндик О. Г. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.Г. Пиндик. — К., 2003. — 290 с.

4. Философский энциклопедический словарь. — М. : «Советская энциклопедия», 1983. — 840 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. — М. : Русский язык, 1988. — 750 с.
6. Безрукова В. С. Педагогика / Безрукова В. С. — Екатеринбург, 1996. — С. 5.
7. Темерівська Т. Г. Формування пізнавальної активності студентів медичного коледжу в процесі вивчення природничо-наукових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. Г. Темерівська. — Тернопіль, 2004. — 248 с.
8. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / П. Г. Лузан. — К., 2004. — 505 с.
9. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. — М. : Педагогика, 1981. — С. 79.
10. Шиянов Е. Н. Развитие личности в обучении / Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова. — М. : Издательский центр «Академия», 1999. — С. 200.
11. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике : обучение на основе исследования, игры и дискуссии / М. В. Кларин. — Рига : НПЦ «Эксперимент», 1995. — С. 41.

Шевченко Л. С. Развитие познавательной активности будущих учителей как средство подготовки к инновационной педагогической деятельности

В статті проаналізовано поняття «розвиток», «пізнавальна активність», різні підходи до дослідження проблеми розвитку пізнавальної активності особистості. Розглянуто використання проблемних методів навчання для розвитку пізнавальної активності студентів в умовах підготовки до інноваційної діяльності.

Ключові слова: *розвиток, пізнавальна активність, студент, викладач, інноваційна діяльність, проблемні методи навчання.*

Шевченко Л. С. Развитие познавательной активности будущих учителей как средство подготовки к инновационной педагогической деятельности

В статье проанализированы понятия «развитие», «познавательная активность», разные подходы к исследованию проблемы развития познавательной активности личности. Рассмотрено использование проблемных методов обучения для развития познавательной активности студентов в условиях подготовки к инновационной деятельности.

Ключевые слова: *развитие, познавательная активность, студент, преподаватель, инновационная деятельность, проблемные методы обучения.*

Shevchenko L. S. Development of cognitive activity of future teachers as a means of preparing for innovative teaching activities

The meaning of «development» and «cognitive activity» and different ways to the research of development problem of cognitive activity of personality are analyzed in this article. Using of problematic methods of studying for development of cognitive activity of students according to training of the innovative work is considered.

Key words: *development, cognitive activity, student, lecturer, innovative work, problematic methods of studying.*